

Laburpena

Euskararen normalizazioa ahalegin kolektibo bat da, 1960ko azken urteetatik hona euskararen eremu osoko norbanakoak, taldeak eta erakundeak lotu dituen. Ahalegin horren bost hamarkadako historian, galtzeko zorian egotetik egungo euskal gizarteko esparru guztietan presente egotera eraman da euskara, baina ezin daiteke esan helburua lortuta dagoenik. Berez, helburu bat eta bakarra egon denik ere ezin daiteke esan, prozesuan parte hartu duen talde eta erakunde bakoitzak bere helburuak izan baititu. Euskaingintzak euskararen eremu osoa hartu du aintzat bere normalizazio-jardueran eta, aldiz, euskal administrazio publiko bakoitzak bere eskumeneko lurraldeari begiratu dio. Denborarekin, gainera, normalizazio-eragile batzuen zein besteen ahaleginek emaitzak izan ahala, helburuak egokitu, edo berriak ezarri behar izan dira. Hala, euskararen ezagutza zabaltzeari utzi barik ere, azken urteetako normalizazio-plangintzetan, ardurarik handiena euskararen erabilera suspertzea da. Halaber, euskara erabilera-eremu guztietan zabaltzeari utzi barik ere, azkenaldiko normalizazio-ahaleginak aisialdira eta euskaldunen arteko harreman-sareetara zuzendu dira bereziki. Komunikazio publikoa —eremu bion bidegurutzean— normalizazio-eragileen arretagune nagusietako bat da.

Egiantan, komunikazioari 1970eko urteetatik eskaini zaio berariazko arreta euskararen normalizazioan. Horren ondorioa da 1982an Euskal Telebista eratzea. Proiektua Eusko Jaurlaritzak eraman zuen aurrera, Gernikako Estatutuan jasota zeuden eskumenez baliatuta. Hedabide berriak hiru eginkizun bete behar zituen komunitatearen zerbitzuan: herritarrei informaziorako eta parte-hartze politikorako baliabide bat eskaintzea; hezkuntza-sistema osatzea, eta euskara eta euskal kultura sustatzea eta zabaltzea. Eginkizun horretan, euskararen normalizazio-prozesuarekin zuzenki loturiko faktore bi izan dira baldintzatzaile nagusiak. Lehena, euskararen estandarizazioa. ETBk euskara batua hartu zuen bere hizkuntza-eredutzat, baina euskararen estandarizazioa hasierako urratsetan zegoen eta, gainera, idatzirako pentsatua zen. Ondorioz, ETBk hainbat erronkari egin behar izan zien aurre, besteak beste, euskara telebistako komunikaziorako lantzea, eta euskara batua ahozko erabilera egokitzea. Bigarren faktorea teknologia digitalak XXI. mendearen atarian ekarri duen mundu globalizatua da. Mundu horretan, hizkuntza gutxituko hedabideei erronka zailak planteatu zaizkie, hala nola plataforma, kanal eta eragile berrien lehia; hiztunen eta komunikatzaileen hizkuntza-jarrera berriak, eta hedabideak kontsumitzeko modu berriak.

Aitzinsolasa

Liburu hau nire doktoretza-tesiaren bertsio orraztu bat da, dibulgaziorako prestatua. Tesia, *Euskal Telebistaren sorrera, garapena eta funtzioa euskararen normalizazioaren testuinguruan* tituluarekin, 2019ko maiatzaren zortzian defendatu nuen, Miren Azkarate Villar Euskal Herriko Unibertsitateko katedradunak, Elixabete Pérez Gaztelu Deustuko Unibertsitateko irakasleak eta Javier Díaz Noci Pompeu Fabra Unibertsitateko irakasleak osaturiko epaimahaiaren aurrean, eta goreneko kalifikazioa lortu nuen: *cum laude* aipamena. Tesia Agurtzane Elordui Urkizu EHUKo irakasleak eta Igone Zabala Unzalu EHUKo irakasleak zuzendu zitaten.

Ia hogeita hamar urteko ibilbide profesionala egin dut Euskal Irrati Telebistan eta, Euskara Zerbitzuan egokitu zaizkidan zeregin eta ardurei esker, lehen lerrotik ezagutu ahal izan dut euskarari zer arreta eta zer toki eman zaion Euskal Autonomia Erkidegoko komunikazio-talde publikoan. Alegia, liburu honetako hirugarren eta laugarren kapituluetan deskribatzen ditudan hainbat erabaki, ekimen eta jardueratan, parte-hartze zuzena izan dut. Zalantza barik, zuzeneko ezagutzak nahiko erraztu dit erreferentzien bilaketa eta bilketa, baina eragozpena ere izan da, objektibotasun-saiakera egitea eskatu baitit idatzi dudan lerro bakoitzean, ez nitzan testura eraman prozesu bakoitzean bizi izan ditudan pozak, frustrazioak, etsipenak eta lorpenak.

Nire lehen bokazioa natur zientziak izan ziren, eta hizkuntzaren lanketarekiko interesa Biologiako karreran piztu zitzaidan, Leioako Zientzia Fakultatean. Izan ere, lehen mailako lehen egunetik bertatik —azken mailako euskara teknikoaren ikasgaia amaitu genuen arte— azpimarratu eta barnerarazi ziguten ezagutzaren eraikuntzan, garapenean eta komunikazioan, ezinbestekoa dela hizkuntza den tresna egokitasunez eta zehaztasunez erabiltzea. Fakultateko prestakuntzarekin, euskararen arloko lanetan jardun nuen lizentziatura amaitutakoan eta, 1991. urtean, Euskal Telebistak hizkuntzalari-lanposturako deitu zituen oposizioak gainditu nituen. 1998an, EiTbko zuzendari nagusiak Euskara Saileko buru izendatu ninduen.

1999an, Rosa Agost, Castelloko Jaume I Unibertsitateko Ikus-entzunezko Itzulpengintza Saileko irakaslea, ETBra zuzendu zen, euskarazko bikoizketari buruzko hainbat datu eskatuz ikerketa baterako. Erantzutea niri egokitu zitzaidan, eta orduan bildu nituen tesi honetarako baliagarri izan zaizkidan datuetatik lehenak. Harrezkero, hainbat bider gertatu zait ETBren euskara-jarduerari buruzko datuak bildu behar izatea artikuluko eta hitzaldietarako eta, horietako batean ari nintzela, ohartu nintzen gaia sakonago eta zehatzago aztertze beharra zegoela. 2007an

izan zen hori. EiTbren egoitza nagusia Iurretatik Bilbora lekualdatzea erabaki zuten komunikazio-taldeko arduradunek, eta horrek ekarri zuen hamarkada bi eta erdian metaturiko dokumentu eta paperetan hustuketa egitea, behargabea bertan utzi eta baliozkoa salbatzeko. Euskara Zerbitzuaren bulegoan, hustuketak dokumentu garrantzitsu asko atera zituen agerira, ETBren euskararen kudeaketaren historia ezagutzeko giltzarri zirenak. Karpeta batean sartu eta artxiboan gorde balira, nekez ezagutuko zatekeen euskararen normalizazioarekin loturiko pasarte garrantzitsu bat.

Tesiaren proiektuari kezka horregatik ekin nion, baina gauzak oso garbi eduki barik. Nire zuzendariei, Igone Zabalarri eta Agurtzane Elorduari, zor eta eskertu behar diet nire hasierako ideia lausoak antolatzeko eta bideratzeko argitasuna, laguntza eta, batez ere, ikerketa honek hartu duen egiazko tesi baten taxua. Hamar bat urte egin ditugu elkarrekin eta, niretzat, urrats bakoitza, hasierako asmoa gauzatuta ikusteko ahalegin bat baino gehiago, nire ezagutza handitzeko eta nire lanera ikuspegi berriak eta oparoak ekartzeko aukera bat izan da. Profesional moduan, hazi egin naiz Igoneri eta Agurtzaineri esker. Eta, nolabait esatearren, zirkulua itxi dut, Igone euskara teknikoko irakasle izan bainuen karreran.

Batzuei irudituko zaie hamar urte denbora luzeegia dela ikerketa honetarako. Agian, bada. Niri oso zail egin zait lana eta ikerketa bateratzea, eta neure buruari ezartzen nizkion epeak hegaz antzean igarotzen ziren tesian nahi beste aurreratu barik. Azkenean, kaltetuna nire familia izan da. Ikerketa honek eskatu didan denbora berari kendu diot, batez ere amari eta Javiri. Ordainez, musu handi bana bidaltzen diet. Baita nire lagunei ere, hainbestetan bigarren edo hirugarren tokian utzi behar izan ditut eta.

Nire esker ona agertu nahi diet, halaber, Euskal Irrati Telebistako lankide guztiei, eta gure enpresarako lan egiten duten ekoizpen-etxeetako eta bikoizketa-estudioetako pertsona guztiei, oraingoei eta lehengoei. Lehenengo eta behin, askok eta askok eskuzabaltasun osoz lagundu didatelako informazioa jakiten, datuak biltzen eta dokumentuak eskuratzen. Bigarrenik, Euskal Irrati Telebista lantoki abegikor, interesgarri eta aberasgarri egiten dutelako egunero.

Euskararen normalizazioa:
ikuspegi orokorra
eta ETBren kasu partikularra

0. Liburu honen abaguneaz eta edukiaz

1980ko hamarkadaren hasiera euskararentzako aldi berri baten hasiera izan zen, eta Euskal Telebistaren abioa, aldi berri haren irudia, proiektuak berekin zekartzan zailtasunetako asko gainditzeko hainbat urte behar izan ziren arren. Garai hartan, telebista ikono bat zen, eta Euskal Telebista (ETB) euskararentzako bizkorgarria izango zelakoan zeuden gizarte-eragile euskaltzaleak. Telebistak —berak bakarrik— ez zuen euskara salbatuko baina, telebistarik gabe, euskara ez zen salbatuko (Torrealdai, 1985: 266). Hala, hasierako urte haietan, ETBk aurretik ezagutu gabeko zabalkundea, presentzia eta erabilera eman zizkion euskarari, eta ETBren emanaldiek euskal gizartearen zati handi baten arreta erakarri zuten, euskaldunen artean ez ezik, euskara ez zekitenen artean ere, kirol-emankizunen bitartez, *Dallas* bezalako programa arrakastatsuen bitartez eta haurrentzako saioen bitartez (Etxarri, 1985).

Euskal gizarteak bezala, irauteko eta etorkizuna izateko ahalegina egitea erabaki duten hizkuntza gutxituko komunitate askok nahitaezkozat jo dute telebista bat antolatzea euren hizkuntzan, esate baterako, Katalunian (CCMA, 2013), Britainian (Baudu, 2000), Galizian (CRTG, 2014), Zeelanda Berrian (Mather, 2008), Galesen (Laughton, 2004), Ekuadorren (Kearns, 2009) eta Irlandan (O’Connell, 2007). Esperientzia horiek, ispilu eta jarraibide izateaz gainera, berrespen bat izan dira Euskal Telebistarentzat, euskararen normalizazioan egokitu zaion tokiaren berrespena.

Euskal Telebista sortzeko helburuetako bat, hain zuzen, euskal kultura eta euskal hizkuntza sustatzea zen, 5/1982 Legeak, Euskal Irrati Telebista herri-erakundea sortzeari buruzkoak, 3.h. artikuluan ezarritakoaren arabera. Euskal gizarteak toki nabarmena aitortzen dio euskararen sustapenean, asmo horrekin abiarazi zen lehen tresna delako, Euskal Herri osoa hartzen duelako, eta sarbide erraza duelako herritarren etxean eta bizitzan. Horrekin batera, Euskal Herriko egoera soziolinguistikoari zein mediatikoari buruzko testuetan (Díaz Noci, 1998; Arana, Amezaga & Azpillaga, 2010), aho batekoa da Euskal Telebista euskararen normalizaziorako tresna garrantzitsua delako iritzia.

Iritzi hori datuekin aldeztu nahi duena, ordea, berehala ohartuko da gaia gutxi aztertu dela. Euskaralariek arreta urria eskaini diote telebistari —prentsari baino urriagoa, bederen— eta, gehienetan, ikus-entzunezko hedabideetako euskararen kalitateaz baino ez dira aritu. Torrealdai (1985) Euskal Telebistaren hastapenetan hizkuntza-eredua eta euskara-eredua zehazteko prozesuaz eginiko ikerketatik hona,

nekez aurki daiteke ETBren normalizazio-eginkizunari buruzko literaturarik, iritzi-artikuluak ez badira. Oro har, ETB euskararekin loturik aztertzeo interesa handiagoa izan da komunikabideen arloko ikertzaileen aldetik, hizkuntza-arlokoen aldetik baino. Nabarmendu beharra dago, edozelan ere, nahiko gauza berria dela hedabideek —batik bat, telebistak— hizkuntzaren normalizazioan duten betekizunaz ikertzea.

Ikerketa-ildo berri horrekin bat eginda, une egokia zen ETBri buruzko hainbat galderari erantzuteko: Euskara sustatzeko ahaleginei dagokienez, zer espero zuen euskal gizarteak ETBren aldetik? Bete dira espektatibak? Aldatu dira espektatibak denboran zehar? Zer eginkizun egotzi dizkio legeak Euskal Telebistari euskara sustatzeko ahaleginean? Eginkizun horri erantzuteko, ETBk zer estrategia landu ditu eta zer ekimen eraman ditu aurrera? Eta ETBk berak, zer eginkizun ezarri dizkio bere buruari euskararen arloan? Zer arazo aurkitu ditu bere asmoak betetzeko? Zelan egin die aurre zailtasunei?

Itaun horiei erantzuteko ahaleginez, liburu honen helburu nagusia da *Euskal Telebistak euskararen normalizazioan izan duen eginkizuna aztertzea*. Horretara iristeko bidean, lau helburu zehatz bereizi dira. Lehen helburu zehatza da esparru teorikoa mugarritzea, alegia, hizkuntza-normalizazioak eta hedabideek bat egiten duten esparrua zein den zehaztea, eta bat-egite hori zelan gertatzen den aztertzea. Bigarren helburu zehatza da euskararen normalizazioaren berrikusketa egitea, 1970 aldera hasita gaur egunera arte, Euskal Telebistaren sorrera eta garapena gertatu deneko testuingurua zirriborratuz. Sorrera eta garapen hori deskribatzea da hirugarren helburu zehatza, eta laugarrena eta azkena, Euskal Telebistak aurrera eraman dituen ekimen eta jardueretatik euskararen normalizazioarekin lot daitezkeenak identifikatzea.

Helburu horiek betetzeko, beharrezkoa izan da testu artean murgiltzea. Alde batetik, artikulua eta liburu espezializatuen berrikuspina egin da euskararen sustapenez eta, zabalkiago, hizkuntza gutxituen normalizazioaz jakiteko. Berrikuspina horretan, arretagune nagusiak bi izan dira: lehena, hizkuntza-normalizazioan ezarrita dauden ideiak eta aplikatzen diren ereduak, eta bigarrena, hedabideei —telebistari, batez ere— hizkuntza gutxituen normalizazioan aitortzen zaizkien eginkizunak. Lehenerako, Fishman (1991), Haugen (1983), Hornberger (2007) eta Ricentorenak (2000) izan dira erreferentziarik garrantzitsuenak, eta bigarreneko, Pietikäinen eta Kelly-Holmes (2011).

Beste alde batetik, era askotako dokumentuak, txostenak, ikerketak eta artikulua aztertu eta hustu behar izan dira euskararen normalizazioaz eta Euskal Telebistaz jakiteko. Euskararen normalizazioari dagokionez, euskal erakundeek zein euskalgintzako eragileek prestaturiko egitasmo, txosten, ikerketa eta dokumentuetatik jaso dira datuak eta, materialok argitaraturik daudenez gero, edonork eskura ditzake. Euskal Telebistari buruzko informazioa biltzeko, berriz, miatu den dokumentazioaren multzo handi bat argitaratu barik zegoen, alegia, enpresaren barne-erabilerakoa

zen, eta liburu honen egileak EiTBko Euskara Zerbitzuan jarduteari esker izan du beraren aditzea kasu batzuetan, eta beraren zuzeneko ezagutza beste batzuetan. Horrekin batera, kontsultatu beharrekoak izan diren ETBren beste dokumentu batzuek zabalkunde publikoa dute, edonork eskura ditzake, hala nola memoriak, planak, kontratuak eta kudeaketa-txostenak. Euskal Telebistari buruzko informazioa osatzeko, ikertzaile eta adituen azterketak eta liburuak, gizarte-eragileen iritzi-artikuluak, eta hedabideetako albisteak eta erreportajeak erabili dira esku artean.

Aurreko paragrafoan deskribatu den dokumentazio horretan, erreferentzietako asko ez dagozkio Euskal Telebistari huts-hutsik. Berez, liburu honetan, gaia Euskal Telebista da, telebista-enpresa bat, erakunde handiago baten parte dena. Erakunde handiago hori Euskal Irrati Telebista (EiTB) da, Euskal Autonomia Erkidegoko komunikazio-talde publikoa. ETBk aurrera eramaten dituen politikak, ekimenak eta eginkizunak EiTBren politketan, ekimenean eta eginkizunetan txertatuta egoten dira edo, behintzat, EiTBk erabakitako ildotik etortzen dira. Hortaz, liburu honetan, hainbeste bider gertatzen da EiTBri erreferentzia egin behar izatea ETBri buruz jarduteko. Alderantzizkoa ere gertatzen da: ETB bakarrik esan arren, EiTB osoari dagokionaz mintzatzea. Herritarren artean ere, Euskal Telebista esanda, EiTB osoa hartzen da gogoan, telebista baita komunikazio-taldearen bandera-ontzia.

Liburua bost kapitulutan banatuta dago. Lehen kapitulua hizkuntza-normalizazioaren kontzeptuak hartzen du. Euskara bezalako hizkuntza gutxituak sustatzeko plangintzaren ideiatik abiatuta, hauxe da kapituluaren haria: hizkuntza-normalizazioa zer den, aurrera eramateko zer eredu proposatu diren, eta eredu horietan hedabideak zelan txertatzen diren. Bigarren kapituluan, euskararen normalizazioaren berrikusketa egiten da, hurrengo kapituluetan Euskal Telebistaren sorrera eta garapena testuinguru horretan kokatzen da eta. Hirugarren kapitulua ETBren abiatzeari eta lehen urteetako ibilbideari eskaintzen zaie eta, laugarren kapitulua, 2000. urtetik aurrerako ibilbideari. Kapitulu biotan, ETBk euskararen normalizazioan izan duen parte-hartzeak ezartzen du kontakizunaren haria. Ondorioak bosgarren kapituluan azaltzen dira.

Atzetik, bibliografia eta eranskinak datoz. Lehen eranskinean, hainbat datu osagarri jasotzen dira taula gisa. Bigarrenean, testuan erabilitako laburtzapen guztiak biltzen dira, bai siglak, bai laburdurak, eta azpian dagoen hitza edo hitz-andana ageri da alboan; beharrezko kasuetan, euskarazko ordaina ere bai. Hirugarren eranskinean, testuan aipatzen diren Euskal Telebistako euskarazko programa guztiak biltzen dira, hainbat argibiderekin: emisio-urtea, programaren deskribapen labur bat —generoaren eta edukiaren berri emateko—, eta ekoizpen-etxea. Laugarren eranskinean, testuan azaltzen diren lege guztien bilduma ematen da, administrazio publikoaren eta dataren arabera antolatuta. Azkenengoan, liburu honetan ezinbesteko erreferentzia diren euskararen normalizaziorako planak eta plan horiei loturiko dokumentuak biltzen dira, horiek ere administrazio publikoaren eta dataren arabera antolatuta.